

Владимир Ђукановић
Београд

ПРАВЦИ ДЕЛОВАЊА ОБАВЕШТАЈНОГ СЕКТОРА РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ НА БАЛКАНУ

Сажетак

Рад показује методе деловања турског обавештајног апарата на простору западног Балкана кроз који можемо јасно сагледати правце деловање турске спољне политике ка овом простору. Рад се детаљно бави разрадом свих метода и прецизно показује на који начин се кроз обавештајни рад остварују циљеви идеолога „нео-османизма” Ахмета Давутоглуа дефинисан у његовом делу „Стратегијска дубина”. Рад приказује деловање организације турског министарства спољних послова „ТИКА” (Организација за међународну сарадњу и развој) која под плаштом хуманитарног рада суштински обавља обавештајну активност и придобијање људи исламске вероисповести који живе у другим балканским земљама. Такође, рад се темељно бави снажним утицајем турског обавештајног сектора у сфери филма и културе и колики је његов утицај на покушај ревизије историје везане за Отоманску империју и њено владање на просторима балканских држава.

Кључне речи: ТИКА, економија, дијаспора, обавештајни рад, Давутоглу,

1. УВОД

С обзиром на исказани неосманистички концепт према Балкану којега је дефинисао Ахмет Давутоглу и који Турска заиста у многим сегментима користи, може се извести закључак да су основни задаци турског обавештајног сектора на простору Балкана подељени у четири целине:

1. Помагање и јачање политичких руководстава балканских држава и квазидржава које су у пријатељским односима са Турском (Албанија, Косово и Федерација у БиХ) као и исламским заједницама и њиховим припадницима на простору целокупног Балкана у јачању и стварању сопствених националних идентитета и остваривању међународних циљева, путем којих Турска остварује сопствене националне интересе.
2. Рад и врбовање припадника бројне муслиманске дијаспоре са простора Балкана у Турској и врбовање њихових рођака у балканским земљама за деловање у корист МИТ.
3. Утицај у сфери економије, посебно на подручју где муслиманско становништво чини већину.
4. Стварање простора за афирмацију културног садржаја који нуди Турска у балканским земљама путем кога се мења слика о периоду владавине Отоманске империје.

2. ПОМАГАЊЕ И ЈАЧАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ РУКОВОДСТАВА БАЛКАНСКИХ ДРЖАВА И КВАЗИДРЖАВА КОЈЕ СУ У ПРИЈАТЕЉСКИМ ОДНОСИМА СА ТУРСКОМ И ИСЛАМСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У ЈАЧАЊУ И СТВАРАЊУ СОПСТВЕНОГ НАЦИОНАЛНИГ ИДЕНТИТЕТА И ОСТВАРИВАЊУ МЕЂУНАРОДНИХ ЦИЉЕВА, ПУТЕМ КОЈИХ ТУРСКА ОСТВАРУЈЕ СОПСТВЕНЕ НАЦИОНАЛНЕ ИНТЕРЕСЕ

Рад турског обавештајног сектора на овом пољу огледа се најпре кроз директно припремање састанака и формирања платформи за сарадњу између турског руководства и руководства балканских држава. Турски обавештајци су константно ангажовани на одржавање веза са руководиоцима балканских земаља које су у пријатељским односима са Републиком Турском. Њихови задаци се одвијају у више праваца у зависности од околности које се збивају на терену. Узмимо за пример Босну и Херцеговину у којој Турска на најдиректнији начин помаже бошњачко политичко руководство. Задатак турских обавештајаца је прикупљање информација о безбедносним ризицима по бошњачко руководство који би могли доћи са хрватске или српске стране, јачање бошњачког националног идентитета, јачање исламске заједнице у БиХ и њеног утицаја посебно у Републици Српској где може представљати одличан

реметилачки фактор по Републику Српску, омогућавање доласка турских инвеститора на простор БиХ, прикупљање информација о стању у Републици Српској, итд. Разлог томе је суштински остваривање интереса турске спољне политике преко тих руководстава. Такав вид активности Давутоглу је дефинисао на следећи начин - *Не сме се заборавити да је судбина Османског царства одређена на Балкану. Турска која не може да формира сферу утицаја ван својих граница на Балкану не може бити утицајна ни у међународним односима, као ни у регионалним равнотежама*⁽¹⁾.

Најоданија турска савезничка руководства у балканским државама су руководства Албаније, муслиманско руководство у Федерацији БиХ и руководство тзв. државе Косово. Сам Давутоглу отворено заговара концепт Турске као њихове заштитнице - „*Без заштитника Бошњацима и Албанцима прети опасност од губитка културног идентитета, чиме би план њихове елиминације био успешно приведен крају*“⁽²⁾. Као посебан приоритет у јачању и заштити Давутоглу издваја Албанију- „*Приоритет Турске јесте јачање структуре Албаније у сваком погледу и настојање да се развије што је могуће обухватнија сарадња у балканским пословима са овом земљом. Слабости које би се у вези са овим приоритетом испољиле могу имати за последицу повећање утицаја Грчке и Италије у Албанији*“⁽³⁾.

Дајући смернице у деловању турске спољне политике, а самим тим и турског обавештајног сектора, Давутоглу дефинише и потенцијалне противнике турских намера, што је јасан сигнал обавештајном сектору да раде на сузбијању деловања противника. Конкретно, по питању Албаније за Давутоглу су Грчка и Италија највећи противници, док су по питању Босне и Херцеговине то Србија и Хрватска, а по питању Македоније, Грчка, Бугарска и Србија. Ипак, веома важно је нагласити да Давутоглу инсистира на сарадњи Турске са свим земљама на Балкану, осим са Србијом и Грчком, тако да се може закључити да је обавештајни сектор Турске на Балкану у великој мери ангажован на сузбијању и подривању интереса Републике Србије и Грчке. Свакако, због чињенице да на простору Републике Србије, тачније у Рашкој области, живи велики број Муслимана који су у сфери интересовања Турске из многобројних разлога, пре свега због широко распрострањених родбинских веза са дијаспором која живи у Турској, потом због

1) Ахмет Давутоглу, *Стратегијска дубина-Међународни положај Турске*, ЈП Службени Гласник, Београд 2014, стр.298

2) Исто, стр. 297

3) Исто, стр. 295

пролаза „Зелене трансверзале“ и коначно због блиских веза са Муслиманима у Босни и Херцеговини, Турска у подривању Србије не игра на карту најдиректнијег сукобљавања, већ то чини софистицираним средствима о којима ћемо нешто касније више писати.

Овако изражени утицај Турске и њеног обавештајног сектора на Балкану свакако да није могућ без прећутне подршке западних земаља и на том становишту најпре стоји Душан Пророковић. По њему омогућавање Турској да има толики утицај у балканским државама своди се на три разлога⁴⁾:

- а) САД се окрећу другим глобалним приоритетима остајући ограничено и селективно као присутне на просторима југоисточне Европе, те им заправо и одговара да Турска као чланица НАТО и проверени савезник преузме главну контролу над дешавањима на простору Балкана
- б) Добијањем контроле над политичким збивањима на Балкану Турској се излази у сусрет као компезација за неулазак у Европску унију
- в) Турска може да буде веома важан контролор руског утицаја на Балкану.

С тим у вези, реагујући на незванично одобрење западних земаља да могу преузети улогу регионалног лидера на Балкану, Турци су у свом парламенту покренули озбиљну иницијативу стратешког неосманистичког пројекта о оснивању Балканског парламента коју је наводно самоиницијативно поднео турски посланик Рифат Саид. Циљ пројекта је увођење на мала врата турског утицаја на државе које су некада потпадале под Отоманску империју. Као гласноговорник пројекта у Србији појавио се Есад Џуџевић, донедави народни посланик у Скупштини Србије испред Бошњачке листе за европски Санџак коју је предводио Сулејман Угљанин⁵⁾.

Турска је у функцији јачања албанског фактора преузела на себе обавезу да војно обучи будућу војску Косова која се сада зове Косовске безбедносне снаге. С обзиром да се турски контингент налази у саставу КФОР на подручју Призрена, Турци су успели да издејствују да имају примат у обуци будуће косовске армије. С тим у вези Турска се обавезала споразумом да пружи финансијску и војну помоћ КБС-у у износу од 780 000 долара годишње, почев од јануара 2011. године, па све до децембра 2015. године. У међувремену сарадња се проширила, па се будући пилоти на хеликоптери-

4) Душан Пророковић, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, ЈП Службени гласник, стр. 462

5) Момчило Сакан, „Геополитика Републике Турске”, *Војно дело*, 1/2015, стр. 48

ма у војсци Косова обучавају у Турској, док официрски и подофицирски кадар похађа турске војне школе и војну академију⁶⁾.

Кључни документ на основу кога се може закључити деловање Турске и њеног обавештајног апарата на подручја Балкана је државни пројекат под називом „Турска стратешка визија 2023“ у коме се прецизно дефинишу правци ка којима ће и на који начин деловати Република Турска и у коме су балканске државе неизоставни фактор. У том документу Турска је одлучила да пређе из конфликтне фазе на тзв. фазу софистицираног деловања и утицаја кроз наводно поштовање људских права и развијања високог животног стандарда суседних земаља⁷⁾. Овај документ презентује нову визију турске спољне политике у којој је тзв. десекуритизација основа за деловање. Под десекуритизацијом се подразумева уклањање свих елемената који су претходно важили као безбедносни ризици. У Турској је то најпре деблокада верског фактора који је претходно у време Ататурка био означен као безбедносни ризик и био је спутаван⁸⁾. Моментом доласка Ердогана и АКП на власт, односно, поништавањем вредности за које се залагао Кемал Паша Ататурк, Турска је у свим друштвеним сегментима почела да издиже Ислам и да га ставља у први план. Између осталог то чини и у својој спољној политици тако што помаже изградњу исламског центара и џамија на Балкану. Између осталог на тај начин Турска све чини да она преузме доминантну улогу у контроли исламских заједница на простору Балкана где иначе води велику битку са Саудијском Арабијом. Њен обавештајни сектор ангажован је кроз бројне агенције и фондација које је Турска оформила управо за деловање у спољној политици зарад ширења њеног утицаја. Преко агенције ТИКА (Турска агенција за сарадњу и координацију) чија је канцеларија у Сарајеву трећа по величини буџета од свих њених канцеларија у свету, што нам довољно говори о важности Балкана за Турску, Турска је највише инвестирала у изградњу културних центара у Босни и Херцеговини који се претежно баве историјом и културним наслеђем из периода Отоманске империје како би на тај начин јачала врло споран национални идентитет Бошњака. Прекрајањем историјских чињеница и фалсификовањем историје, турски обавештајни сектор врло софистицирано покушава да представи отомански период као епоху у којој је Балкан био најстабилнији

6) Internet, <http://akter.co.rs/weekly/34-bezbednost/print-32783-koliki-je-uticaj-ankare-na-kosovo.html>

7) Невенка Јефтић-Шарчевић, „Западни Балкан у пројекцији ‘Турске стратешке визије’“, *МИТ* 4, 2010, стр. 698

8) Исто, стр. 699

и да Бошњаке прикаже као посебан народ који је од момента одласка Отоманске империје запао под хришћанску, пре свега српску, окупацију. Изузетно наглашени верски фактор који додатно служи да ојача национални идентитет одвија се преко Турске дирекција за верска питање (Duanet) преко које је изграђен велики број цамија широм Босне и Херцеговине. Duanet је дала допринос изградњи цамија у Маглају, Горажду, Тешњу, обновио је цамије у Мостару и Тузли, инвестирала је 400 000 евра у обнову цамије Ферхадија у Бањој Луци, модернизовала је медресу у Травнику, подржала је изградњу цамије у оквиру Интернационалног универзитета у Сарајеву⁹⁾.

3. РАД И ВРБОВАЊЕ ПРИПАДНИКА БРОЈНЕ МУСЛИМАНСКЕ ДИЈАСПОРЕ СА ПРОСТОРА БАЛКАНА У ТУРСКОЈ И ВРБОВАЊЕ ЊИХОВИХ РОЂАКА У БАЛКАНСКИМ ЗЕМЉАМА ЗА ДЕЛОВАЊЕ У КОРИСТ МИТ

Дијаспора пореклом са Балкана у Турској је изузетно бројна. Највећи део те дијаспоре настао је кроз миграцију подстакнуту пропашћу Отоманске империје почетком 20. века. Сматра се да је у периоду с краја 19. и почетка 20. века са простора Балкана ка Анадолији емигрирало око седа милиона Турака, што се наводи у завршној декларацији Другог међународног балканског конгреса „Друштвено економска сарадња и развој Балкана“ који је одржан у организацији „Турско-азијског центра за стратешке студије“¹⁰⁾. Дobar део Албанаца масовно је емигрирао средином педесетих година прошлог века када су Албанци масовно почели да се изјашњавају као Турци како би добили олакшице приликом узимања у процедуру захтева за иселењем. У периоду између два пописа на Косову и Метохији (1948-1953) број Албанаца који су се изјаснили као Турци увећао се за 26 пута¹¹⁾. Један део миграције, посебно муслимана из Босне и Херцеговине, учињен је током ратова на простору бивше СФРЈ. Многи припадници те дијаспоре ангажовани су у турској армији, полицији, али и у обавештајном

9) Политичка романа: Односи између Турске и Босне и Херцеговина, Think tank “Populari”-The Balkan trust for democracy-Projekt of German Marshall Fund, 2014, стр. 14.

10) Declaration- 2nd International Balkan Congress “, Internet, www.tasam.org/final, 21/06/2010.

11) Владан Јовановић, „Југословенско-Турски демографски аранжмани до средине педесетих година 20. века“, *Турска регионална сила?*, (Институт за европске студије, уредили Миша Ђурковић и Александар Раковић), 2013, стр. 211

сектору. Недавни војни пуч, по писању медија, чак су предводили официри који су пореклом са Косова¹²⁾. Та чињеница у многоме олакшава посао турској обавештајној служби на Балкану да дође до одређених информација које се тичу могућности проширења турског утицаја на простору Балкана, али и о збивањима унутар самих држава према којима Турска има одређене претензије. У значајној мери турским обавештајцима је олакшано врбовање лица који би могли бити ангажовани као сарадници њихове службе, што је од изузетне важности за саму Турску. Иначе, суштина исељавања које је своју кулминацију почело да доживљава падом Отоманске империје била је етничкој хомогенизацији муслимана са простора Балкана и њихово превеђење ка томе да се изјашњавају као Турци. По тврдњи Владана Јовановића, пропаганде за исељавањем највише је долазила из Турске која је свесно привлачила мигранте са Балкана, а наше власти, што у периоду монархије, што у периоду социјализма, свесно су учествовале у том Турском пројекту кроз Конвенцију о исељењу 200 000 муслимана из 1938.године и „Центлменски споразум“ из 1953.године¹³⁾. Заправо, Турска је дугорочно зарад своје безбедности привлачила ка себи муслимане са Балкана, преведећи их у Турке, дубоко свесна њихове повезаности и емоција према Отоманској империји. Са друге стране, највећи део балканске дијаспоре оставио је бројну фамилију у матичним земљама преко које је Турска увек имала уплив на балканска дешавања. Значај балканске дијаспоре за Турску најбоље је дао Ахмет Давутоглу у свом говору у Сарајеву - „*Имамо више Бошњака који живе у Турској него у Босни! Више Албанаца који живе у Турској него у Албанији! Више Чечена у Турској него у Чеченији! Више Абхаза у Турској него у Абхазији! Зашто је то тако- због османског наслеђа. За све ове различите народе на Балкану, Средњем истоку и Кавказу, Турска је сигурно уточиште, њихова домовина...*“¹⁴⁾.

Деловање врбованих агената турске службе из редова албанске миграције, посебно Албанаца са Косова и Метохије, забележено је још крајем 60-тих година прошлог века. У том периоду примећен је значајнији пораст агената који су дејствовали против СФРЈ, а који су били из редова албанског народа са Косова и Мето-

12) Internet, http://www.rtv.rs/sr_ci/evropa/mediji-vecina-pucista-su-albanskog-porekla_738299.html

13) Владан Јовановић, «Југословенско-Турски демографски аранжмани до средине педесетих година 20.века», *Турска регионална сила?*, (приредили Миша Ђурковић, Александар Раковић), Институт за европске студије, 2013, стр. 215

14) Душан Пророковић, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21.века*, ЈП Службени гласник, стр. 463

хије као мигранти у Турској¹⁵⁾. Интезивирање рада на врбовању за сараднике турске обавештајне службе посебно је било примећено при распаду СФРЈ када се турска служба значајно ангажовала на помоћи Алији Изетбеговићу и његовој Странци демократске акције. Блискост ове странке турским обавештајним структурама је и данас јасно видљива, што кроз њено деловање у Босни и Херцеговини, као и кроз њено деловање на простору Рашке области. Уосталом, не би требало заборавити да је управо Турска пружила заштиту Сулејману Угљанину током деведесетих година када се скривао од кривичног гоњења правосудних власти Републике Србије.

4. УТИЦАЈ У СФЕРИ ЕКОНОМИЈЕ, ПОСЕБНО НА ПОДРУЧЈУ ГДЕ МУСЛИМАНСКО СТАНОВНИШТВО ЧИНИ VEЋИНУ.

Да се није догодио војни пуч у Турској и да се њен економски утицај наставио да развија по првобитно замишљеном плану, на основу пројекције са форума „Пословне синергије и повезаности еконима југоисточне Европе и Турске“, који је одржан 2015.године у Анкари, до 2020.године Турска би на простору југоисточне Европе имала улагања од око 8,8 милијарди долара¹⁶⁾. Међутим, када се сагледа на ком простору Балкана су највећа турска улагања, јасно се види да се она искључиво оријентишу на простор где је већинско муслиманско становништво. Конкретно, апсолутно највећа турска улагања су у Албанији, Косову и Метохији и Федерацији БиХ. Међутим, Турци улажу и у економски продор са својим банкама и предузећима и у остатку Србије и то посебно на простору Рашке области, као и уз путању коридора 10, као и у куповину хотела и туристичких комплекса дуж јадранске обале у Хрватској. Током 2013.године на простору Косова и Метохије Турци су имали 875 компанија, а од укупних 15 милијарди долара турских инвестиција у свету, чак 1,1 милијарда била је баш на Косову и Метохији¹⁷⁾. Данас се број турских компанија на Косову и Метохији приближава ка броју 1000, а процењује се да у њима ради преко 7000 радника. На Косову и Метохији турска компанија „Лимак холдинг“ добила је право управљања аеродромом у Приштини, док је компанија

15) Срђан Цветковић, „Шпијунажа и делатност страних обавештајних служби у СФРЈ”, *Архив-часопис Архива Југославије*, 2012, стр. 198.

16) Internet, [Forbes.hr/ekonomija/turci-najavili-da-ce-do-2020-njihova-ulaganja-u-regiji-biti-8,8-milijardi-dolara/](http://ekonomija/turci-najavili-da-ce-do-2020-njihova-ulaganja-u-regiji-biti-8,8-milijardi-dolara/)

17) Internet, akter.co.rs/weekly/34/32783-koliki-je-uticaj-ankare-na-kosovo.html

„Челик-Лимак“ остварила контролу над косовским енергетским системом. У обе компаније главни акционар је зет Реџепа Тајипа Ердогана. Такође, турска компанија „Енка“ у конзорцијуму са „Бектелом“ изградила је аутопут Мердаре-Морина који повезује Албанију са Косовом и Метохијом, а Турци су веома заинтересовани да учествују у остатку Србије на изградњи ауто-пута до Ниша. Што се тиче остатка Србије требало би напоменути долазак „Халк“ банке као државне турске банке, затим изградњу аеродрома у Сјеници што би уз евентуално учешће у управљању аеродрома у Краљеву и већ постојеће учешће у управљању аеродромом у Приштини било изузетно значајно позиционирање Турске у овдашњем авио саобраћају, учешће у изградњи путних инфраструктурних пројеката, долазак „Текласа“ у Владичин Хан, „Џинсија“ у Лесковцу, потенцијалне куповине бања и туристичких комплекса, итд. Наравно, приметно је да су сва турска улагања у Србији искључиво у близини руте коридора 10, у Рашкој области и на Косову и Метохији, али искључиво у албанским срединама.

Свакако да и пре самог доласка неке веће инвестиције, посебно ако је државна, али и по њеном инсталирању, посебно ако се ради о државном пројекту, неизоставна је делатност обавештајног сектора у припреми и обезбеђењу такве инвестиције. Разлог томе је свакако обезбеђивање руте под називом „Зетра“ од Сарајева до Истанбула. О томе пише и Дарко Танасковић, анализирајући Давутоуглову „Стратегијску дубину“, наводећи да је Турска посебно заинтересована за инвестирање у заједничке пројекте као што су саобраћајна инфраструктура и капацитети, при чему је јасно видљиво да се ангажовање тежишно усмерава као хоризонталним правцима исток-запад како би се комуникацијски повезале територије у већој мери настањене муслиманским становништвом (Бугарска-јужна Србија-Македонија-Албанија-Косово-Санџак-БиХ...) ¹⁸⁾. Турска је доста заинтересована и за улагања у сектор телекомуникација и аеродрома. За сада је Турско присуство на Балкану претежно сведено на трговину робом широке потрошње, као и на сектор мале привреде, што је посебно изражено у Рашкој области и у Федерацији БиХ. Међутим, свака посета неког Турског званичника балканским земљама своди се на довођење бројних привредних делегација, што је циљано повезано са економски прагматизмом који заговара Реџеп Тајип Ердоган, а то је да сва тржишна роба заправо средство да се освајају нова тржишта ¹⁹⁾.

18) Дарко Танасковић, *Велики повратак Турске? Неосманизам или Исламизам*, ЈП Службени гласник 2015, стр. 154

19) Исто.

Кључна државна агенција преко које највећим делом делује турски обавештајни сектор у сфери економије према другим државама у којима Турска има стратешки интерес је ТИКА (Турска агенција за међународну сарадњу и развој). Ова Агенција је настала још 1992.године у време Тургута Озала. ТИКА се бави финансирањем пројеката и развојем привреде, културне сарадње, баштињења отоманске заоставштине, афирмацији Ислама, итд. У свом ауторском тексту за Хафингтон пост, директор програма за мир и права са института за људска права колумбијског универзитета, Дејвид Л.Филипс, тврди да је ТИКА „авангарда“ турске партије правде и развоја (АКП) која подржава муслиманско братство широм света и води паралелну и комплементарну државну спољну политику са званичним државним институцијама, координишући са турским министарством културе и Председништва вера како би промовисала исламистичку агенду ове партије²⁰). Професор Дарко Танасковић тврди да је ТИКА организационо везана за министарство спољних послова, да је финансирана веома издашно као парapolитичка агенција која има задатак да ојача присуство и утицај Турске на просторима где је муслиманско (турско) становништво бројно, али мањинско. Отварањем канцеларије ТИКА у некој од земаља по професору Танасковићу значи да је та земља ушла у операциону орбиту неоосманистичког пројекта²¹). Само на Косову и Метохији ТИКА подржава око 400 пројеката у области пољопривреде, здравства и образовања, међутим без обзира на толико инвестирање ТИКА је у периоду од 2009 до 2014.године пријавила Централној банци Косова свега 2,7 милиона евра. Разлог томе је крајње конспиративна делатност ове Агенције која по мишљењу професора Филипса своје трансакције обавља искључиво готовински²²). На тај начин агенти турске службе који су легендирани као експерти из разних области у ТИКА долазе до сарадника и припремају терен за пробој турског утицаја у сфери политике и економије. Такође, постоји још један вид утицаја турских обавештајаца на сектор економије на простору Балкана који је посебно изражен у Србији, тачније у Рашкој области, а то је оснивање привредних комора које врше изузетно снажан утицај на обезбеђивање продора Турске у сферу малих и средњих предузећа путем утицаја на представнике локалних власти.

20) Internet, http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/turkeys-islamist-agenda-i_b_8891634.html

21) Дарко Танасковић, *Неосманизам-Доктрина и спољнополитичка пракса*, ЈП Службени гласник 2011, стр. 39.

22) Исто.

5. СТВАРАЊЕ ПРОСТОРА ЗА АФИРМАЦИЈУ КУЛТУРНОГ САДРЖАЈА КОЈИ НУДИ ТУРСКА У БАЛКАНСКИМ ЗЕМЉАМА ПУТЕМ КОГА СЕ МЕЊА СЛИКА О ПЕРИОДУ ВЛАДАВИНЕ ОТОМАНСКЕ ИМПЕРИЈЕ.

Полазећи од Давутоглуовог става да „*стратегички менталите једног друштва јесте производ свесног одређивања погледа на свет тог друштва, јер је та свест заједнички производ историјске акумулације која садржи културне, психолошке, религиозне и друштвене вредности, као и географски животни простор која ова акумулација формира и одржава*“²³⁾ може се јасно закључити да је основна концепција Турске на простору Балкана поновно оживљавање османлијског духа међу муслиманским становништвом и покушај идентификовања свих муслимана на Балкану са турском нацијом. Са друге стране, дубоко свесни да их Ислам у великој мери спутава са ширењем културног утицаја међу хришћанским светом на Балкану, Турска је у великој мери променила своју културну пропаганду са циљем да период владавине Османлија прикаже као период процвата Балкана у коме су заправо Османлије браниле Балкана и његове народе. Отуда, културну политику Турске на Балкану можемо сагледавати у два правца:

1. Према муслиманском становништву - стварање и учвршћивање новонасталих националних идентитета на религијској основи и касније потпуно идентификовање са турском нацијом.
2. Према хришћанском свету, посебно православном, према коме би требало омењати став да је Отоманска империја била окупаторска и зла.

1. Што се тиче првог правца он је више него очигледан. О њему Давутоглу пише да ће Турску учинити моћном и у миру, али и у случају нестабилности,²⁴⁾ управо очување културне самобитности и интезивирање комуникације између муслиманских заједница на простору Балкана. Самим тим основни задатак турских обавештајаца је да омогуће што интезивнију културну повезаност и идентификацију муслиманског живља на Балкану, а то се чини обезбеђивањем средстава за изградње нових џамија, школа, омогућавањем одлазака ђака од Босне и Херцеговине, преко Рашке

23) Ахмет Давутоглу, *Стратегијска дубина-Међународни положај Турске*, ЈП Службени Гласник, Београд 2014, стр. 52

24) Исто, стр. 294.

области до Косова и Метохије на бесплатне екскурзије у Турску, стандардизацијом измишљеног бошњачког језика који Турска обилато помаже, избором за сараднике културних радника који ће по задатку афирмисати турску културу, највише кроз баштину коју су оставила Османлије, прекрајњем и фалсификовањем историјских података, посебно у школским књигама историје, итд. Турска је уложила огромна средства управо преко ТИКЕ да се овакви пројекти реализују. С тим у вези координатор трећег по реду уреда по буџету поменуте ТИКА агенције са седиштем у Сарајеву, др Зулкуф Оруч, својевремено је изјавио - „*Наша жеља је да поново изградимо споменике културе и историјске споменике... На пример, мост у Вишеграду или Галерија Сребреница најпосећенија су места у БиХ. Кућу у Босанском Шамцу у којој је рођен Алија Изетбеговић претворили смо у музеј*“²⁵). На овај начин Турска за себе веже муслимане у Босни и Херцеговини, јер им даје на значају у стварању њиховог културног и националног идентитета. Ако се дода да су Турци за последњих 20 година преко ТИКА обновили у Босни и Херцеговини бројне споменике османске културе, било да се ради о џамијама, резиденцијама, чесмама, мостовима, а који су од историјског значаја за Босну и Херцеговину, сасвим је јасно колико је пројекат ревитализовања Османског царства изражен. Да се ради о апсолутно обавештајном раду који је легендиран преко наводних културних радника, говори чињеница да за огроман број објеката које је ТИКА реконструисала не постоји евиденција колико је средстава у њих уложено, што говори о томе да ова агенција на тај начин купује сараднике, јер за реновирање било ког од тих објеката потребно је ангажовати грађевинску оперативу и многе друге добављаче, а очито је да се такво ангажовање одвија на црном тржишту кога сама турска служба заправо и ствара.

Слично поступају и друге турске државне организације које се баве афирмацијом отоманске културе. Рецимо, организација која је задужена за изградњу музеја, образовних и научних институција и уметничких иницијатива у Босни и Херцеговини је Yunus Demre, који функционише као турски културни центар. Њихова посебна активност огледа се у ширењу турског језика кроз обезбеђивање крајње повољних и веома квалитетних течајева турског језика. Седиште ове организације налази се у Сарајеву²⁶). Организација која се бави религијским питањима је Diyanet, државна дирекција за верска питања која своју делатност спроводи из амбасаде Турске у Сарајеву. Занимљиво је објашњење директора ове установе, Кема-

25) Политичка романса: Односи између Турске и Босне и Херцеговина, Think tank “Populari”-The Balkan trust for democracy-Projekt of German Marshall Fund, 2014, стр 13.

26) Исто, стр. 14

ла Хакаја Килича, како се финансирају пројекти изградње џамија у Босни и Херцеговини - „*Ми добијемо обавештење од Исламске заједнице у Босни и Херцеговини да им је нешто потребно и ми то пошаљемо... На пример, ако постоји потреба да се штампaju додатни примерци Курана, ми ћемо их штампати. Сваке године позовемо групу од пет или шест муфтија и имама из БиХ да дођу у Турску, проведемо одређено време и ми носимо трошкове. Они то траже и ми то обезбедимо... Листа захтева долази из БиХ, ми је евалуирамо, трудимо се да на најбољи начин одговоримо на захтеве*“²⁷⁾. Хасан Атли, представник Diyaneta у Сарајеву истиче да ова организација средства прикупља кроз прилоге у џамијама широм Турске и потом их шаље у Босну и Херцеговину, што суштински значи да народ у Турској шаље новац Исламској заједници у Босни и Херцеговини да имплементира пројекте. На тај начин Diyanet је обновио џамије у Маглају, Горажду, Тешњу, Тузли, Мостару, а инвестирао је, оно што је пријављено, око 400 000 евра у обнову џамије Ферхадија у Бања Луци и модернизовали су џамију у Травнику²⁸⁾. Међутим, као и случају код ТИКА, стварни износ свих ових инвестиција је непознат, а званична Турска одбија да пружи информацију о уложеним средствима. Поменути Кемал Хакај Килич такво понашање објаснио је следећим речима- „*Знаете, када помажете пријатељима, не бројите сваки новчић. Не знамо колико новца трошимо на изградњу и обнову џамија у БиХ. Није у нашој традицији да говоримо бројке с обзиром да ми свугде градимо и то не бројимо*“²⁹⁾. Разлози оваквог става су свакако неприхватљиви, али јасно указују на могућност да је рад саме организације обичан параван за обавештајне активности турске службе која за циљ има позиционирање кроз окупљање и врбовање потенцијалних сарадника управо путем окупљања у џамијама и турским културним центрима. Наравно, кроз црне фондове врши се утицај и на непосредне представнике извршне власти који обављају значајне државне функције и њихово придобијање за рад у корист турске службе.

На крају, морамо се осврнути и на деловање организације „Председништво за Турке у иностранству и сродне заједнице“ која је основана 2010.године³⁰⁾. Делатност ове турске државне организације сводила се до сада највећим делом на додељивање стипен-

27) Политичка романа: Односи између Турске и Босне и Херцеговина, Think tank “Populari”-The Balkan trust for democracy-Projekt of German Marshall Fund, 2014, стр 13.

28) Исто, стр 14.

29) Исто, стр. 15

30) Исто.

дија школарцима и студентима кроз тзв.неповратне грантове. Путем грантова сваком школарцу и студенту из Босне и Херцеговине покривало се социјално осигурање, школарина, смештај и повратна авионска карта. Поред тога путем стипендије се омогућава и бесплатно учење турског језика. Турска је широм отворила врата за пријем студената са простора Балкана готово у свим областима, од природних, преко хуманистичких и друштвених наука. Овај пројекат је одлично осмишљен, јер на тај начин Турска себи уз мала улагања придобија младе и надарене научнике путем којих ће једног дана додатно ширити свој утицај на Балкану. Уз студента придобија се и његова породица, родбина, пријатељи, а све то у крајњем исходу има велики бенефит и корист за Турску.

Веома занимљив податак за наш рад је и поглед на привремене дозволе за боравак које је издало Министарство сигурности Босне и Херцеговине, а везано је за турски ангажман на пољу културе и образовања. Наиме, од када су се почеле успостављати приватне турске школе у Босни и Херцеговини значајно се увећао број турских држављана који су на привременом боравку. По подацима из 2014.године Турци су чинили једну четвртину свих странаца на привременом боравку у Босни и Херцеговини, а више од половине њих су дозволу за привремени боравак добили на основу школовања³¹⁾. Свакако, после сукобљавања режима Реџепа Тајипа Ердогана са присталицама Фетулаха Гулена, који је под организацијом „Хизмет“ организовао доста приватних школа у Босни и Херцеговини под именом “Bosna Sema”, и захтева за затварањем његових школа, тај број ће опасти. Међутим, на основу многих обавештајних података, велики број школа и високошколских установа које је турска финансирала био је параван за убацивање турских агента који су под легендом студената заправо обављали своје обавештајне активности по Босни и Херцеговини.

На сличан начин ствари се одвијају и у Македонији, посебно у срединама где је доминантна албанска већина, али и на Косову и Метохији. Проблем који се јавља у Македонији за Турску је чињеница да је велики број приватних школа отворен од стране Фетулаха Гулена, те званична Турска за сада нема толики утицај на културна и образовна збивања у Македонији међу Албанцима, но тај недостатак се надокнађује деловањем на Косову и Метохији.

2. Други вид деловања турске службе путем културе на Балкану је онај према хришћанском свету, посебно према православном живљу. Један од кључних проблема за остварење турских

31) Политичка романса: Односи између Турске и Босне и Херцеговина, Think tank “Populari”-The Balkan trust for democracy-Projekt of German Marshall Fund, 2014, стр 15.

амбиција на Балкану је вишевековна отоманска окупација балканских православних држава која је оставила врло болне и трагичне успомене. Афирмација неосманизма се свакако може добро одразити код муслиманског живља, али код православног хришћанског становништва она је лампица за опрез, посебно ако се кроз њу намеће Ислам као доминанта црта. Отуда, Турска је применила веома софистицирани вид деловања на хришћанске балканске народе, посебно на православно становништво који за сада има изузетне успехе. Наиме, данашњи турски културни образац готово је немогуће сврстати као искључиво азијски, јер у много чему европске културе, посебно у периоду владавине Кемал паше Ататурка, оставиле су неизбрисив траг, али поред тога он није у потпуности ни европски. Турска није у потпуности исламска држава, али није ни секуларна. Турска данас покушава себе да прикаже као мост између спајања више култура, односно као спој два света који је уједињен и који не раздваја Исток и Запад, већ их уједињује. Међутим, без обзира на те чињенице, ипак се не може избећи да је доминантан турски културни образац ипак исламски, што у значајној мери Турској прави проблем за остваривање њених амбиција међу хришћанским светом на Балкану. Да би се тај проблем превазишао, а како би се зацртана „стратегијска дубина“ стварања неосманизма успешно развијала, Турци примењују врло софистициране видове ревизије историје кроз различита филмска остварења, књижевне романе, високобуџетне документарне филмове, културне часописе, итд. Циљ је приказати период владавине Отоманске империје као период процвата оних земаља где су Османлије владале. Турски обавештајни сектор, посебно аташеи за културу по амбасадама, веома је ангажован на овом пољу. Они су задужени за формирање различитих културних група пријатељства између Турске и земље у којој службују са циљем да се прикаже културна блискост Турске са хришћанским становништвом у држави домаћина, затим за организовање културних вечери (вечери турске књижевности нпр), за контактирање са телевизијама преко којих би могли да пуштају турске серије које посебан утицај имају на становништво земље које је неопходно „омекшати“ у негативном односу према Отоманској империји. Задатак овог пројекта је приказивање Османског царства као толерантног, мултиетничког и мултиверског са циљем да за своје интересе пригрли балканске земље³²⁾. Врло софистицирано и осмишљено фалсификовање историје огледа се у томе што се тврди да балканске земље нису имале ратне сукобе док је над њима владала Отоманска империја, те да су ратови настали

32) Јована Шаљић, „Културна политика Турске: Обнова „величанственог столећа“?“, *Турска регионална сила?*, (приредили Миша Ђурковић, Александар Раковић), Институт за европске студије, 2013, стр. 51

после 1912. године по одласку Османлија. Сам Ахмет Давутоглу је тврдио да све до краја 19. века, заправо док су Османлије биле на Балкану, балкански народи нису видели ратове³³⁾.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахмет Давутоглу, *Стратегијска дубина-Међународни положај Турске*, ЈП Службени Гласник, Београд 2014.
- Владан Јовановић, „Југословенско-Турски демографски аранжмани до средине педесетих година 20. века”, *Турска регионална сила?*, (приредили Миша Ђурковић, Александар Раковић), Институт за европске студије, 2013.
- Дарко Танасковић, *Неосманизам- доктрина и спољнополитичка пракса*, ЈП Службени гласник 2011.
- Дарко Танасковић, *Велики повратак Турске? Неосманизам или Исламизам*, ЈП Службени гласник 2015.
- Душан Пророковић, *Геополитика Србије - Положај и перспективе на почетку 21. века*, ЈП Службени гласник 2013.
- Др Бојан Бугарчић, „Доктрина нове турске моћи, предговор српском издању”, Ахмет Давутоглу, *Стратегијска дубина – Међународни положај Турске*, ЈП Службени Гласник, Београд 2014.
- Јована Шаљић, „Културна политика Турске: Обнова „величанственог столећа“?”, *Турска регионална сила?*, (приредили Миша Ђурковић, Александар Раковић), Институт за европске студије, 2013.
- Милан Милошевић, Зоран Срећковић, *Безбедносне службе света*, Војноиздавачки завод, Београд 2010.
- Момчило Сакан, „Геополитика Републике Турске”, *Војно дело*, 1/2015.
- Невенка Јефтић-Шарчевић, „Западни Балкан у пројекцији Турске стратешке визије“, *МП* 4, 2010.
- Проф. др Милан Мијалковски, *Обавештајне и безбедносне службе*, Службени гласник, Београд 2009.
- Политичка романса: Односи између Турске и Босне и Херцеговина, Think tank “Populari”-The Balkan trust for democracy-Projekt of German Marshall Fund, 2014.
- Срђан Цветковић, „Шпијунажа и делатност страних обавештајних служби у СФРЈ”, *Архив-часопис Архива Југославије*, 2012.

33) Исто, стр 52.

Интернет сајтови

<http://akter.co.rs/weekly/34-bezbednost/print-32783-koliki-je-uticaj-ankare-na-kosovo.html>

<http://www.novosti.rs/vesti/spektakl.147.html:372356-Sulejman-Velicanstveni-1-Sminkanje-istorije>

http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/turkeys-islamist-agenda-i_b_8891634.html

Forbes.hr/ekonomija/turci-najavili-da-ce-do-2020-njihova-ulaganja-u-regiji-biti-8,8-milijardi-dolara/

[Declaration- 2nd International Balkan Congress “, www.tasam.org/final, 21.06.2010](http://www.tasam.org/final,21.06.2010)

http://www.rtv.rs/sr_ci/evropa/mediji-vecina-pucista-su-albanskog-porekla_738299.html

<http://www.blic.rs/vesti/politika/erdogan-kosovo-je-moja-druga-zemlja/f5h1ezy>

Vladimir Djukanovic

WAYS OF ACTION OF TURKISH INTELLIGENCE SECTOR IN BALKANS

Resume

Turkey as undoubtedly a regional power with clearly expressed intentions to emerge from the Regional framework, sees the Balkans as its first sphere of interest. She does this because of the undoubtedly strong historical connections that exist with Balkans since the Ottoman Empire, thinking that today's Balkans is temporarily occupied territory of the former Ottoman Empire and naturally it belongs to Turkey. Reflecting on the neo-Osmanic concept of Turkish state policy outlined in Ahmet Davutoglu's „Strategic Depth”, four components can be clearly identified that define the direction of Turkey's actions towards the Balkans, or four directions engaging the Turkish intelligence structure in order to influence the politics of Balkan states. Those are:

1. Assisting and strengthening the political leadership of the Balkan states and quasi-states that are in friendly relations with Turkey
2. Recruitment of numerous Muslim diaspora from the Balkan region in Turkey and recruitment of their relatives in the Balkan countries for action in favor of TFM

3. Influence in the sphere of economy, especially in the area where the majority population is Muslim
4. Creating a space for the affirmation of cultural content offered by Turkey in the Balkan countries through which the image of the Ottoman Empire's period regime changes.

In all these fields, Turkey is very active, using various permissible diplomatic methods of interstate cooperation, but within which she is often able to engage certain activities, in the wake of humanitarian work and connection with their compatriots, actually serve as a method of intelligence work. Turkey does most of this through its agency „TIKA” (Organization for International Cooperation and Development) belonging to the Turkish Foreign Ministry, but also through many other organizations of religious and educational character. In the coming period of general geopolitical and potential borders changes, this paper aims to contribute to revealing how Turkey, as a regional power intent on raising itself from the regional environment and wants through intelligence to act towards its Balkan neighbors and Serbia too.

Keywords: TIKA, economy, diaspora, intelligence, Davutoglu,

* Овај рад је примљен 25. маја 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. августа 2017. године.